

Σεξουαλικός προσανατολισμός και γλώσσα

Μαριάνθη Μακρή-Τσιλιπάκου

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
mmakrits@enl.auth.gr

Abstract

This article explores the ways in which sexual orientation is articulated with language (if at all). It foregrounds the taken-for-granted construction of heterosexual identities, as opposed to the much more noticeable homosexual ones—due to the dominance of heteronormativity. A variety of data are utilized to support the claims that i) both heterosexuality and homosexuality need to be interactionally performed, ii) there is considerable overlapping of the relevant linguistic resources utilized in the construction, iii) sex/gender does not necessarily coincide with (the prescribed) sexual orientation and/or sexual practice.

1. Γλώσσα, φύλο και σεξουαλικότητα

Μέχρι πρόσφατα, η μελέτη της γλώσσας και του φύλου, δηλαδή της γυναικείας κοινωνιολέκτου σε αντιδιαστολή με την αντίστοιχη ανδρική (η οποία αποτελεί και την κυρίαρχη νόρμα), αφορούσε υπόρρητα στη γλωσσική συμπεριφορά και συγκρότηση ετεροφυλόφιλων υποκειμένων, στο πλαίσιο της *ετεροκανονικότητας*,¹ η οποία μέσω κοινωνικών και θεσμικών δομών στηρίζει την ετεροφυλοφιλία ως την κυρίαρχη, και επομένως ‘φυσική’ και εντέλει ‘ηθική’, σεξουαλική πρακτική.

Όμως, όπως το βιολογικό φύλο (sex) δεν αντιστοιχίζεται πάντοτε με το κοινωνικό (gender)—αφού οι γυναίκες και οι άνδρες αποδεδειγμένα καταλαμβάνουν ποικίλες θέσεις στο συνεχές ανάμεσα στη θηλυκότητα και την αρσενικότητα, με αποτέλεσμα να πρέπει να μιλάμε ακριβέστερα για φύλ-α (βλ. Μακρή-Τσιλιπάκου 2010)—, με τον ίδιο τρόπο, ούτε η έκφραση της σεξουαλικότητας ταυτίζεται στην πράξη με το βιολογικό/κοινωνικό φύλο. Εκτός από την ‘πολιτικά ορθή’ ετεροφυλοφιλία, υπάρχει και η ομοφυλοφιλία και η αμφιφυλοφιλία, όπως όλες/οι γνωρίζουμε (αν και συχνά επιλέγουμε να το αγνοούμε).

¹ “Those structures, institutions, relations and actions that promote and produce heterosexuality as natural, self-evident, desirable, privileged and necessary” (Cameron & Kulick 2003: 149).

Επιπλέον, όπως το φύλο δεν αποτελεί ουσία των υποκειμένων —δεν είναι, δηλαδή, μία εγγενής ιδιότητα που υπαγορεύει τις πράξεις όσων φέρουν τη μία ή την άλλη ή την παρ' άλλη εκδοχή της, αλλά συνιστά κοινωνική/πολιτισμική κατασκευή που απαιτεί καθημερινή και αδιάλειπτη επιτέλεση—, με τον ίδιο τρόπο και ο σεξουαλικός προσανατολισμός χρειάζεται να *επιτελεσθεί* ώστε να αποδοθεί στα υποκείμενα η αντίστοιχη *σεξουαλική ταυτότητα*,² έστω και προσωρινά. Εξάλλου, η *σεξουαλικότητα*³ δεν είναι απλώς η ερωτική επιθυμία, αλλά η πολιτισμικά διαμεσολαβημένη επιθυμία.

Η αντίληψη αυτή άνοιξε τον δρόμο για μια σειρά από μελέτες που διερευνούν τη συμμετοχή της γλώσσας στην *κατασκευή* και *επίτευξη* και της σεξουαλικής ταυτότητας, πρωτίστως της ομοφυλόφιλης —λόγω και της γενικότερης πρωτοποριακής θέσης των σχετικών σπουδών *ΛΟΑΤ(Δ)*⁴— και δευτερευόντως της ετεροφυλόφιλης ταυτότητας.

2. Η (αδιόρατη) επιτέλεση της ετεροφυλοφιλίας

Αρχίζοντας από την ετεροφυλοφιλία, να επισημάνω και εγώ ότι η καθημερινή επιτέλεσή της περνά απαρατήρητη, ακριβώς λόγω της φυσικοποίησής της. Για να καταδείξει αυτό το γεγονός, η Kitzinger (2005) επανανέλυσε γνωστά δεδομένα από τον χώρο της *Ανάλυσης της Συνομιλίας*, τα οποία έχουν χρησιμοποιηθεί για τη διατύπωση θεωρητικών εννοιών.

Για παράδειγμα, σε απόσπασμα από τις κλήσεις σε Κέντρο Πρόληψης Αυτοκτονιών που ανέλυσε ο Sacks (1972) —διερευνώντας τον *Μηχανισμό Κατηγοριοποίησης Μελών* ο οποίος, στη βάση των *κοινών παραδοχών* κάθε κοινότητας, *αποδίδει ιδιότητες, χαρακτηριστικά και δραστηριότητες* στα πρόσωπα που *κατηγοριοποιούνται* ανάλογα με την εκάστοτε *περίσταση*⁵— η επίκληση του θανάτου της *σζύγου* του ομιλητή (σειρά 2), και επομένως η συναγόμενη ετεροφυλοφιλία του, αποτελεί συνομιλιακό πόρο για την αιτιολόγηση της κατάθλιψης που βιώνει:

2 “A descriptor for the social framings through which individuals and groups are socially categorized (by themselves or others) based on their sexual orientation, beliefs about their sexuality, and/or their sexual practices” (Queen 2007: 315).

3 “The systems of mutually constituted ideologies, practices, and identities that give sociopolitical meaning to the body as an eroticized and/or reproductive site” (Bucholtz & Hall 2004: 470).

4 *Λεσβιακά, Ομοφυλόφιλα Αμφισεξουαλικά, Τρανσεξουαλικά ή Διαφυλικά* (άτομα), ελληνική εκδοχή του (*Lesbian, (G)ay, (B)isexual, (T)ransgender, (Q)ueer/Questioning*).

5 *M(embership) C(ategorization) D(evice)*: “that collection of membership categories, containing at least a category, that may be applied to some population, containing at least a Member, so as to provide, by the use of some rules of application, for the pairing of at least a population Member and a categorization device member. A device is then a collection plus rules of application” (Sacks 1972: 32).

- (1) 1 A: Έχετε βιώσει κάποιο προσωπικό πρόβλημα ή δυσκολία;
 2 B: Ναι. Μόλις έχασα τη σύζυγό μου και έχω φοβερή κατάθλιψη.
 (Sacks 1972: 50)⁶

Με τον ίδιο τρόπο, η ετεροφυλοφιλία της καταθλιπτικής ομιλήτριας (B) —η οποία αδυνατεί να βιώσει επιτυχώς μια (ετερόφυλη) ερωτική συνάντηση (σειρές 1, 3, 7)— απορρέει από την ενεργοποίηση συγκεκριμένων κατηγοριών και συναφών δραστηριοτήτων (*ώριμη γυναίκα, φανταστικό ραντεβού, ωραίο άνδρα, ποιος άνδρας θέλει...*):

- (2)⁷ 1 B: Είμαι μία ώριμη γυναίκα και έχω ένα [φανταστικό ραντεβού με έναν =
 2 A: [Έχεις κανένα
 3 B: = ωραίο άνδρα απόψε και και κάπου αισθάνομαι ότι δεν είμαι τίποτε.
 ((αναστεναγμός με μειδίαμα))
 4 A: Μμ
 5 B: Και το ξέρω ότι κανείς δεν είναι τίποτε. Αλλά εγώ είμαι. Σαν να είναι όλοι οι άλλοι κάτι και κάπου εγώ τα σκάτωσα.
 6 ((αργότερα))
 7 B: Και σκέφτομαι ποιος άνδρας θέλει μια νευρωτική άκληρη σαραντάρα.
 Κανένας.
 (Sacks 1992a: 66, 68)

Ενώ σε απόσπασμα από τον Schegloff, ο ομιλητής, ταυτόχρονα με την αυτοδιόρθωση (η οποία εξετάζεται εν προκειμένω), αποδίδει και ετεροφυλοφιλία στα πρόσωπα αναφοράς (*Μίτι, Γκόρντον*) μέσω της *συζυγικής* σχέσης τους:

- (3) 1 Τζο: Ξέρεις ε, η Μίτι- ο Γκόρντον, ε:- ο Γκόρντον, ο άντρας της Μίτι πέθανε.
 (Schegloff 1997: 519)

Ανάλογα και αναδρομικά, θα μπορούσα εύκολα να παραθέσω πολλά αποσπάσματα και από τη δική μου έρευνα η οποία εξετάζει άλλα φαινόμενα, όπου η ετεροφυλοφιλία των μελών συνάγεται λόγω των δραστηριοτήτων στις οποίες εμπλέκονται (απόσπασμα 4) —τα *ζευγάρια πάνε μαζί θέατρο*— και των ταξινομικών όρων (απόσπασμα 5) που χρησιμοποιούνται αξιολογικά (*παλικάρι, γκόμενα*), χωρίς και πάλι να δηλώνεται άμεσα:

6 Η μετάφραση όλων των αγγλικών αποσπασμάτων είναι δική μου.

7 Στην απομαγνητοφώνηση των αποσπασμάτων χρησιμοποιούνται τα εξής σύμβολα: [xxx επικάλυψη, xxx= επιμήκυνση φθόγγου, xxx= συγκόλληση εκφωνημάτων, xxx< αυτοδιόρθωση, >xxx< επιτάχυνση εκφοράς, (.) (1.0) μικρή παύση & παύση δευτερολέπτου, xxx έμφαση, xxxX ιδιαίτερη έμφαση, °xxx° χαμηλόφωνη εκφορά, ↑ ανοδική επιτόνιση, !:, επιτονική καμπύλη, ( ) ακατανόητο εκφώνημα, (xxx) δυσνόητο εκφώνημα, ((xxx)) βοηθητικά σχόλια, (...) παράλειψη κειμένου.

- (4) 1 Γ: Τα παιδιά χτες πήγαν θέατρο Πετράκη, [δεν κοιμόταν.
 2 Π: [↑Ποια.;
 3 Γ: >Τα παιδιά λέω πήγαν ΘΕΑτρο< δεν κοιμόταν απ' τις έντεκα η ώρα:
 4 Π: Ποιος πήγε θέατρο;.
 5 Γ: Ε: η Μαργαρίτα και ο Τάκης.
 (Μακρή-Τσιλιπάκου 2001: 591)

- (5) 1 Κ: Παλικά:ρι τον απεκάλεσε ναι =
 2 Π: = Τον είπε παλικάρι γιατί είχε το θάρρος τέλος πάντων να τη: να μας τη πετάξει στα μού:τρα τη τη γκό:μενα!
 (Μακρή-Τσιλιπάκου 1991: 321)

Ακόμη, η ετεροφυλοφιλία των προσώπων αναδύεται δια της έκφρασης της ερωτικής επιθυμίας (Archakis & Sofia Lamprorouli 2010) —τον βλέπει χωρίς μπλούζα/παντελόνι και *πω πω*, *τη φιλά* και *χαρά αυτή*:

- (6) 1 Μ: (...) Έτσι και τον δείτε τον έχω δει και χωρίς μπλούζα πάντως και χωρίς σορτάκι όχι και χωρίς τέτοιο παντελόνι. ((γέλια))
 2 Α: Χωρίς σορτάκι δε ντρέπεσαι; ((γέλια))
 3 Μ: Αχ παιδιά δε κάναμε τίποτα και στη θάλασσα τον είδα και φορούσε τα: (βερμούδα) ( ) βασικά είχε βγάλει τη μπλούζα του στο καρναβάλι ναι ναι u:::
 4 Φ: Θερμόαιμος.
 5 Μ: Πω (πω παιδιά). Και παιδιά στο καρναβάλι μετά από κάνα τρεις βδομάδες με φίλησε χαρά εγώ. ((γέλια))
 (Archakis & Lamprorouli 2010: 77, σύντμηση δική μου)

Ενώ, υπάρχουν και περιπτώσεις που δηλώνεται δια της αντιδιαστολής της με την ομοφυλοφιλία, όπως στο παρακάτω απόσπασμα από το τηλεοπτικό *Greek Idol* (Alpha TV, 5/3/2011), με τον υποψήφιο (Υ) να δηλώνει ότι όποιος *δεν κοιτάει μια όμορφη γυναίκα* (δηλαδή την Έλλη Κοκκίνου) είναι *κουνιστός*, για να συμφωνήσουν λεκτικά και τα υπόλοιπα μέλη της επιτροπής Κώστας Κα(πετανίδης) και Πέτρος Κω(στόπουλος) —η Κοκκίνου απλώς χαμογελά:

- (7) 1 Κα: Φλερτ βλέπω. Με την Κοκκίνου έτσι; (.) Είσαι καρφωμένος στην Έλλη βλέπω.
 2 Υ: Ε αφού όμορφη γυναίκα είναι! Να μην την κοιτάς;
 3 Κα: Έλα πες τα, έλα πες τα!
 4 Υ: Δηλαδή όποιος δεν κοιτάζει την Έλλη, κουνιστός θα είναι.
 5 ((επιφωνήματα, γέλια))
 6 Κω: Έχεις δίκιο. Έχεις δίκιο.
 (http://www.youtube.com/watch?v=XSA4ZCBVhBM&feature=player_embedded)

Εξάλλου, ο ομοφοβικός λόγος είναι στοιχείο που οικοδομεί όχι μόνον την ετεροφυλοφιλία αλλά και την *αρσενικότητα*. Έτσι, πολύ συχνά μάλιστα, οι ενδείκτες του θηλυκού/αρσενικού κοινωνικού φύλου είναι και ενδείκτες αντίστοιχης σεξουαλικότητας. Άλλωστε, πολύ λίγα γλωσσικά στοιχεία σηματοδοτούν άμεσα και αποκλειστικά το φύλο (Ochs 1994: 340), και κατ' επέκταση και τη σεξουαλικότητα. Και αν και καμία ομιλήτρια και κανείς ομιλητής δεν εισάγουν τη συνεισφορά τους στον λόγο με την προμετωπίδα «*Μιλώντας ως ετεροφυλόφιλη/ετεροφυλόφιλος...*», όπως παρατηρεί και η Kitzinger (2005: 222), η ετεροφυλοφιλία τους αναδίδεται μέσω των δημοσίων ταυτοτήτων που ενεργοποιούν, και οι οποίες συνδέονται με πολιτισμικά αναγνωρίσιμες ενασχολήσεις και τρόπους αναφοράς/κατηγοριοποίησης —ανεξάρτητα από τις μύχιες ερωτικές επιθυμίες τους και τον τυχόν διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό που είναι δυνατόν να εκδηλώνουν ιδιωτικά (ό.π.).

3. Ομοφυλοφιλία και γλώσσα: Στερεότυπα και επιτέλεση

Σε σχέση με τα ομοφυλόφιλα υποκείμενα τώρα, και επειδή συνήθως θεωρείται ότι οι ομοφυλόφιλοι και ομοφυλόφιλες ταυτίζονται με το αντίθετο φύλο, θεωρείται επίσης λογικό ότι υιοθετούν και τις αντίστοιχες γλωσσικές συμπεριφορές. Έτσι, κατά τη στερεοτυπική αντίληψη, οι άνδρες ομοφυλόφιλοι τείνουν να πραγματώνουν την κατά Lakoff (1973/1975) *γυναικεία γλώσσα*: ειδικοί χρωματικοί όροι, 'κενά' επίθετα, επισχετικά, πρότυποι γλωσσικοί τύποι, προσεκτική εκφορά, επιμήκυνση φθόγγων (δηλαδή μακρόσυρτη προφορά), δυναμική επιτόνιση (δηλαδή συχνές και έντονες διακυμάνσεις της φωνής): μαζί με το ειδικό λεξιλόγιο της κοινότητάς τους, που συχνά συμπεριλαμβάνει θηλυπρεπείς ή θηλυκούς μορφολογικούς τύπους για την αναφορά των ομοφυλόφιλων ανδρών στον εαυτό τους ή σε άλλα μέλη, ή για επιδοκιμασία —π.χ. «(Είσαι μεγάλος σταρ) αγάπη μου», «Θεά (τον έκανες τον μουσακά)», «(Τι ήθελα) η τρελή;», «(Είσαι τζασλή) μωρή;», «(Ημουν πάντα) κουκλίτσα». Ενώ για τις λεσβίες, υπάρχει η πεποίθηση ότι γενικώς αντροφέρουν, π.χ. βρίζουν, φωνάζουν, έχουν χοντρή φωνή και επίπεδη επιτόνιση, χρησιμοποιούν αρσενικούς μορφολογικούς τύπους και ονόματα, τολμηρή γλώσσα κ.λπ. (πρβ. γυναίκα *ανδρούτσος*).

Τα σχετικά ευρήματα, δεν επιβεβαιώνουν πάντα τις στερεοτυπικές προσδοκίες. Για παράδειγμα, η φωνή των Αμερικανίδων ομοφυλόφιλων γυναικών δεν κινείται αναγκαστικά σε χαμηλότερες συχνότητες (Moonwomon [1985] 1997)—και επομένως δεν αποτελεί κριτήριο διαχωρισμού τους από τις ετεροφυλόφιλες συμπατριώτισσές τους— ούτε των ομοφυλόφιλων ανδρών σε υψηλότερες απ' ό,τι των αντίστοιχων ετεροφυλόφιλων (Gaudio 1994), ή τουλάχιστον οι διαφορές δεν είναι στατιστικά σημαντικές.

Με το ίδιο μέτρο, και στην βάση της ακουστικής πρόσληψης μόνον, θα μπορούσαν κάποιοι ετεροφυλόφιλοι να προσληφθούν ως ομοφυλόφιλοι. Για παράδειγμα, και με τον κίνδυνο να θεωρηθώ ιεροσύλη, θα μπορούσα να επισημάνω ότι ο †Στέλιος Καζαντζίδης, όταν δεν τραγουδούσε, είχε μια καθαρά ‘θηλυκή’ φωνή, διότι και λεπτή ήταν και παρουσίαζε σημαντική επιμήκυνση των φωνηέντων και εξαιρετικά δυναμική επιτόνιση (βλ. Μακρή-Τσιλιπάκου 2001), όπως διαπιστώνεται από τις τηλεοπτικές συνεντεύξεις του. Όμως, είναι γνωστό ότι ο Καζαντζίδης ήταν όχι απλά ετεροφυλόφιλος, αλλά και τύπος ‘πολλά βαρύ’ άνδρα. Αλλά πάλι, η παρατήρηση της πραγματικότητας δείχνει ότι πολλοί άλλοι τέτοιοι ‘πολλά βαρείς’ άνδρες με αρρενωπή φωνή (όπως ο δολοφονημένος ηθοποιός †Νίκος Σεργιανόπουλος) συμβαίνει να είναι και ομοφυλόφιλοι ή έστω αμφίφυλοι.

Επομένως, υπάρχει μια γκάμα επιτέλεσης της ομοφυλοφιλίας, που επίσης οικοδομείται και με πραγματολογικές όψεις, όπως η συνεργατική ανάπτυξη θέματος (Leap 1993) —η οποία, όμως, είναι ενδημική και για τις ετεροφυλόφιλες γυναίκες (Makri-Tsilipakou 1991) και, επίσης, απαντάται και ως λεσβιακή στρατηγική (Moonwomon 1994), αλλά καμιά φορά πραγματοποιείται και μεταξύ νεαρών ετεροφυλόφιλων ανδρών (Cameron 1997, Αρχάκης 2008).

Επίσης, επιτελείται και θεματικά με την έμμεση ή άμεση παραπομπή στο στίγμα της ομοφυλοφιλίας και την αντίσταση σ’ αυτό (Moonwomon 1994: 522), όπως στην παρακάτω συζήτηση για θεσμικά προβλήματα ιδιοκτησίας και γάμου, τα οποία χαρακτηρίζονται απαξιώτικα:

- (8) 1 M: Επειδή είμαστε ιδιοκτήτριες κατά το ήμισυ και κάτι τέτοιες μπουρδες. Έχω ιδιοκτησία. Και τα δύο αυτοκίνητα είναι στο όνομα μου για λόγους ασφάλισης. Τέτοιες μαλακίες. Ξες, [
 2 Tζ: [Ναι. Αμα δεν μπορείς να παντρευτείς και θέλεις, ξες]
 3 M: [Σκέτες μπουρδες. Και πού να δεις της Τζην. Της Τζην το όνομα υπάρχει τώρα στον τίτλο ιδιοκτησίας. Φαίνεται κάποιος (.) ηλίθιος στο υποθηκοφυλακείο αποφάσισε ότι είμαστε αδελφές. Και της Τζην το όνομα το κάνανε Τζην Κόεν Μπέθστρονγκ.
 4 ((γέλια από όλες))

(Moonwomon 1994: 519-520)

Ακόμη, μπορεί να συναρτάται και με το είδος της δραστηριότητας εντός της οποίας δρουν τα υποκείμενα και το ανάλογο ύφος που απαιτείται. Έτσι, στην πειραματική έρευνα των Smyth, Jacobs & Rogers (2003), το επίσημο ύφος κατά την ανάγνωση επιστημονικού κειμένου από ετεροφυλόφιλους άνδρες συνδέθηκε με την ομοφυλοφιλία —περισσότερο από ό,τι το δραματικό κείμενο και ο αυθόρμητος λόγος—, ίσως επειδή οι ομοφυλόφιλοι άνδρες της έρευνας έτειναν σε γενικευμένη χρήση του για όλα τα είδη λόγου που εξετάστηκαν.

3.1. Σε αναζήτηση κοινωνιολέκτου;

Το ερώτημα που τίθεται είναι αν, τελικά, οι ομοφυλόφιλοι/ες με τη γλωσσική τους συμπεριφορά σηματοδοτούν το αντίθετο φύλο και έτσι θα ήταν, ίσως, δυνατόν οι ομοφυλόφιλοι άνδρες να ομαδοποιηθούν με τις ετεροφυλόφιλες γυναίκες και οι ομοφυλόφιλες γυναίκες με τους ετεροφυλόφιλους άνδρες. Ή μήπως συμβαίνει να σηματοδοτούν άμεσα (δηλ. όχι εμμέσως, διαμέσου της αντίθετης αντρικής ή γυναικείας γλώσσας) την ομοφυλόφιλη ταυτότητά τους; Στην περίπτωση αυτή, θα έπρεπε να έχουμε τουλάχιστον τέσσερις διαφορετικές κοινωνιολέκτους.

Μια τέτοια κοινωνιολέκτος ομοφυλόφιλων ανδρών έχει περιγραφεί από τον †Ηλία Πετρόπουλο στην αστική λαογραφική πραγματεία του, *Καλιαρντά*, που κυκλοφόρησε το (1971) και απαγορεύτηκε από τη χούντα και έστειλε και στη φυλακή τον συγγραφέα της. Τα καλιαρντά βασίζονται στο λαϊκό νεοελληνικό λεξιλόγιο, με κυρίαρχη τη λειτουργία της μεταφοράς, και με δάνεια από την τουρκική, ιταλική, γαλλική, αγγλική και τηντσιγγάνικη Ρομ, που συχνά συνδυάζονται και αναπλάθονται με αναγραμματισμούς και αποκοπές, έτσι ώστε το ιδίωμα να καθίσταται ακατανόητο για τους/τις αμήτους/τες. Κάποιες λέξεις αυτής της κοινωνιολέκτους έχουν περάσει σε κοινή χρήση π.χ. *τεκνό* = αγόρι/νεαρός, *τεκνατζού* = γυναίκα κάποιας ηλικίας που της αρέσουν οι νεαροί άνδρες, *τζους* = φύγε, δρόμο!, *πουρό* = γέρος, *μπερντέ* = λεφτά, *τσουρνέβω* = κλέβω κ.ά.

Αντίστοιχη είναι και η βρετανική *polari/palare* (Baker 2002), η οποία χρησιμοποιούνταν συνθηματικά μεταξύ των ομοφυλόφιλων ανδρών ιδίως στην περιοχή του Λονδίνου, πριν την αποποινικοποίηση της ομοφυλοφιλίας προς το τέλος της δεκαετίας του 1960. Η κρυπτική αυτή λειτουργία είναι χαρακτηριστική μιας *αντι-γλώσσας*, η οποία χρησιμοποιείται εντός μιας κλειστής κοινότητας, π.χ. όπως είναι η φυλακή, και κωδικοποιεί την εναλλακτική κοινωνική οπτική της καθώς και την αντίσταση στην κυρίαρχη κουλτούρα —πρβ. τα *ντόρτικα* της συντεχνίας των Ρομ χαλκιάδων της Ευρυτανίας (Τριανταφυλλίδης [1923] 1963). Σύμφωνα με τον Halliday (1976), η αντιγλώσσα λειτουργεί ως μέσο επανακοινωνικοποίησης. Ωστόσο, οι γλώσσες αυτές όταν χρησιμοποιούνται έχουν περιορισμένο και συγκεκριμένο είδος χρηστών και δεν αφορούν όλους τους (σύγχρονους) ομοφυλόφιλους και σίγουρα όχι παντού και πάντοτε.

Ακόμη, αν σκεφτούμε τις εσωτερικές διαφοροποιήσεις εντός εκάστης κατηγορίας, αλλά και τις επικαλύψεις στη χρήση των στρατηγικών που έχουν διαπιστωθεί σε πολλές έρευνες —κάποιες επιστημάνθηκαν νωρίτερα—, τότε αντιλαμβανόμαστε το μάταιο της προσπάθειας συνολικής οριοθέτησης διακριτών κοινωνιολέκτων τόσο για τα φύλα όσο και για τον σεξουαλικό προσανατολισμό, και καταλήγουμε στην κατά περίπτωση και περίπτωση διερεύνηση —χωρίς όμως να παραγνωρίζουμε τη δύναμη των σχετικών συμβολικών κατηγοριών, *γυναικεία/αντρική/γκέι/λεσβιακή* γλώσσα, που αποτελούν το απαραίτητο ιδεολογικό υπόβαθρο και σημείο αναφοράς (βλ. Μακρή-Τσιλιπάκου 2010).

3.2. Επαναπλαισίωση και υπονόμηση

Εξάλλου, η έρευνα τείνει προς το συμπέρασμα ότι οι ομοφυλόφιλοι άνδρες και γυναίκες οικειοποιούνται συγκεκριμένα στοιχεία από τις στερεότυπες έμφυλες συμπεριφορές και κατασκευάζουν την ταυτότητά τους, δια της δυναμικής και μοναδικής διεπίδρασης συγκεκριμένων υφολογικών στοιχείων (Queen 1997: 241). Με αυτή την επαναπλαισίωση (recontextualization) των γλωσσικών φαινομένων —τη μεταφορά τους, δηλαδή, από ένα ειδικό περιβάλλον σε ένα άλλο— το κοινωνικό τους νόημα επανασυμβατικοποιείται ως δείκτης ομοφυλοφιλίας (ό.π.: 254).

Έτσι, για παράδειγμα, ο ετεροφυλόφιλος μισογυνισμός ορισμένων τρόπων προσφώνησης και περιγραφής των γυναικών μετατρέπεται σε ομοφυλοφιλικό λόγο (Leap 1996: 8) όταν ανταλλάσσεται —συχνά με τη μορφή τελετουργικών αλληλοπροσβολών (ritual insults)— μεταξύ ομοφυλόφιλων ανδρών (“*Work bitch!*”, ή «*Σκάσε, ηλίθια!*», που εκσφενδόνισε και ο μουσικός παραγωγός/συγγραφέας Νίκος Μουρατίδης στον ενδυματολόγο Μάρκελλο Νύκτα κατά τη διάρκεια τηλεοπτικής μετάδοσης του *Fame Story 3* (ANT1 TV, 1/2009, <http://www.youtube.com/watch?v=JXstqKIssUQ>). Μια τέτοια χρήση επιτρέπει και μια δεύτερη ανάγνωση, όχι ως έκφραση μισογυνισμού, αλλά ως παρωδία του στερεοτυπικού φύλου, το οποίο αποφυσκοποιείται (Kulick 2000: 254, πβλ. Butler 1990/2009).

Το ίδιο συμβαίνει και με την οικειοποίηση από τους ομοφυλόφιλους άνδρες των ‘κενών’ επιθέτων της γυναικείας γλώσσας (Lakoff), π.χ. *γλυκούλης*, *χάρμα* αλλά και των αντρικών προσφωνήσεων από τις λεσβίες, π.χ. *ρε φίλε*. Οι (Αμερικανίδες) λεσβίες, επίσης, μπορεί να επιστρατεύσουν ως στρατηγική τη διαστρέβλωση στην εκφορά τυπικά γυναικείων εκφράσεων, π.χ. μετατρέποντας τις αγγλικές διφθόγγους σε απλά φωνήεντα, *Oh [όου] my God = O [ό] my God*, (Queen 1997: 249), όπως και οι άνδρες μπορεί να κατασκευάσουν την περίσταση ως αυθεντικά ομοφυλοφιλική, παρωδώντας την υποτιθέμενη γνώση που τους αποδίδεται γύρω από τις χρωματικές αποχρώσεις (Leap 1994, 1996) —το χρώμα της κανάτας είναι *καφέ*, *ανοικτό ταμπά*, ή *σκούρο σοκολατί*:

- (9) 1 A: Να πιω λίγο νερό; ((πλησιάζει τον Μπ. που πλένει πιάτα))
 2 Μπ: Έχει παγωμένο στο ψυγείο.
 3 A: Οκέι. Ευχαριστώ. ((ανοίγει το ψυγείο και κοιτάζει μέσα))
 4 Μπ: ((παρατηρεί την απραξία του Α)) Στην καφέ κανάτα.
 5 A: ((συνεχίζει να ψάχνει κοιτάζει τον Μπ.)) Δεν έχει καμιά καφέ κανάτα εδώ μέσα.
 6 Μπ: Έχει. Καφέ, στρογγυλή και στο πρώτο ράφι.
 7 A: ((ξανακοιτάζει)) Δεν έχει.
 8 ((ο Μπ. σταματάει το πλύσιμο, σκουπίζει τα χέρια του, πάει στο ψυγείο, βγάζει την κανάτα και βάζει νερό))
 9 A: Αυτή η κανάτα δεν είναι καφέ, είναι ταμπά (.) Ανοιχτό ταμπά.
 10 Μπ: Εγώ για καφέ τη βλέπω. ((μειδίαμα))
 11 A: Κάτσε, είπες καφέ. Και έψαχνα για κάτι σκούρο σοκολατί.

(Leap 1996: 7)

Έτσι, η κατάδειξη της μη ηγεμονικής ή εναλλακτικής σεξουαλικότητας μπορεί να γίνει και με τη γελιοποίηση των ετεροφυλόφιλων ή ομοφυλόφιλων γλωσσικών στερεότυπων —που μπορεί, επίσης, να λειτουργεί ως κριτική στάση απέναντι στην ομο(φυλο)φοβία. Τέτοιο παράδειγμα, αποτελεί η οικειοποίηση της ‘λευκής’ γυναικείας γλώσσας από τους μαύρους Αμερικανούς παρενδυτικούς (drag queens) (Barret 1994), καθώς και η αυτοπαρουσίαση των Ελλήνων χρηστών του διαδικτυακού χώρου gay.gr, που φιλοξενεί αναζητήσεις ερωτικών συντρόφων, η οποία ενώ μοιάζει να υπακούει στο ετεροφυλόφιλο σεξουαλικό πρότυπο *αρσενικό-θηλυκό* —με απαξίωση της *θηλυπρέπειας*, αφού οι ομοφυλόφιλοι αυτοπαρουσιάζονται ως *αρρενωποί, αθλητικοί, γυμνασμένοι, γεροδεμένοι* κ.λπ. και αναζητούν και αντίστοιχους συντρόφους (απόσπασμα 10)— στην πραγματικότητα, η αυτοπαρουσίαση αυτή οικειοποιείται την αρσενικότητα, αποσυνδέοντάς την από την ετεροφυλοφιλία, όπως διαπιστώνει ο Κανάκης (2008).

(10) Arrenopo, na goustarei ta sport kai ti peripeteia ... (thiliprepeis kai gematoi please min mpainete se kopro) (ό.π.: 163)

Για όλους αυτούς τους λόγους, άλλωστε, παρατηρείται ένα συνεχές γλωσσική συμπεριφοράς ανάμεσα στις τάξεις των ομοφυλοφίλων, όπως τεκμηριώνεται, τουλάχιστον, από τα πρόσωπα που έχουν εκδηλωθεί δημοσίως ή δεν έχουν αρνηθεί τον προσανατολισμό τους όταν δημοσιοποιήθηκε: π.χ. ο Γρηγόρης Βαλλιανάτος (σύμβουλος επικοινωνίας/δημοσιογράφος) —ο οποίος, μάλιστα σε σχετική συνέντευξή του δηλώνει «το *θηλυκό* γένος *εμένα* δεν με εκφράζει, δεν χρησιμοποιώ *γυναικεία ονόματα*. Αυτά τα χρησιμοποιούν οι *μητροπολίτες* και οι *παλιοί ομοφυλόφιλοι*» (Εψίλον της Κυριακάτικης *Ελευθεροτυπίας*, No 732, σελ. 44, 24/4/05)· ο Χρήστος Σιμαρδάνης (ηθοποιός), ο Φώτης Σεργουλόπουλος (παρουσιαστής), ο Κωνσταντίνος Γιάνναρης (σκηνοθέτης), ο Δημήτρης Παπαϊωάννου (ζωγράφος-χορογράφος) —που εξηγεί ότι «*το gay* δεν είναι *ιδιότητα, προτέρημα ή παράσημο*. Είναι η *ερωτική σου επιλογή*. Δεν σημαίνει *κάτι αξιόλογο για τον άνθρωπο*» (http://www.luvu.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=410&Itemid=30)· ο Γιώργος Μαρίνος (ηθοποιός), που ‘αντρίκια’ δήλωσε τον κύριο σεξουαλικό προσανατολισμό του σε δύσκολους καιρούς, ο †Γιάννης Τσαρούχης (ζωγράφος), ο †Μάνος Χατζηδάκης (συνθέτης), ο †Κώστας Ταχτσής (λογοτέχνης), ο Ντίνος Χριστιανόπουλος (ποιητής), ο Παναγιώτης Χατζηστεφάνου (εικαστικός καλλιτέχνης), η Τζένη Χειλουδάκη (μανεκέν-ιερόδουλος), η Χριστίνα Μπατζή (Καρλότα/Δήμος, τρανσέξουαλ), η Μίνα Ορφανού (πρωταγωνίστρια της ταινίας *Στρέλλας του Κούτρα*) κ.ά.

3.3. Η αθέατη γυναικεία (ομο)σεξουαλικότητα

Για τη γλώσσα των *Ελληνίδων* λεσβίων, τώρα, δεν έχουμε ακόμη κανένα επιστημονικό τεκμήριο —αν και έχουμε κάποιες ανθρωπολογικές μελέτες σε ένα πρόσφατο βιβλίο (Canakis, Kantas & Yannakopoulos 2010)— και ούτε μπορούμε να αναφερθούμε σε

γνωστές *σαπφίδες* (όπως επίσης αυτοαποκαλούνται, <http://sapphogr.net/sl/home.html>), για τον απλούστατο λόγο ότι ελάχιστες έχουν εκδηλώσει δημόσια την προτίμησή τους: όπως η Ευαγγελία Βλάμη, μέλος της Ομοφυλόφιλης και Λεσβιακής Κοινότητας Ελλάδας που έγινε γνωστή από τις τηλεοπτικές παρεμβάσεις της για το ζήτημα του γάμου μεταξύ ομοφύλων· η ραδιοφωνική παραγωγός/ακτιβίστρια Μαρία Cyber (Κατσικαδάκου), η κοινωνιολόγος Σωτηρία Θεοχάρη, η σκηνοθέτιδα Χριστίνα Καλλινίκου (ονόματα που ανακάλυψα στην ιστοσελίδα <http://sapphogr.net/les/afierwma/index.html>).

Είναι προφανές ότι το ταμπού απέναντι στην γυναικεία ομοφυλοφιλία —για να μην πούμε στη σεξουαλικότητα των γυναικών που βρίσκεται σε διαρκή υποτίμηση⁸— δεν έχει ακόμη υποστεί ρωγμές ανάλογες με εκείνες της ανδρικής. Ένας επιπλέον λόγος είναι το γεγονός ότι οι λεσβίες που έχουν κοινωνική προβολή αποκρύπτουν επιμελώς την προτίμησή τους, υποκύπτοντας στη συνομοσία της σιωπής που προκαλεί ο φόβος του λεσβιακού στίγματος —ίσως επειδή έχουν, επίσης, υπόψη την πορνογραφική αντιμετώπιση της λεσβιακής ερωτικής δραστηριότητας, η οποία λειτουργεί ως αφροδισιακό για τα ετεροφυλόφιλα αρσενικά.

Η στάση αυτή προωθείται και εκ μέρους των ΜΜΕ που δεν χάνουν την ευκαιρία να προβάλλουν κάθε φορά ό,τι σχετικό (π.χ. λεσβιακό φίλι της Μαντόνα με την Μπρίτνεϊ Σπίαρς, της Μπρίτνεϊ Σπίαρς με τη Ριάνα κ.λπ.). Κάτι ανάλογο, με μία εφήμερη ρεαλιτοδιασημότητα σε ‘απαρχτή’ στην επαρχία να επιδίδεται σε σκηνοθετημένες ερωτικές περιπτώξεις με μια άλλη γυναίκα προς τέρψη των παρισταμένων, διαφημίστηκε σε ιντερνετικό blog (<http://www.tempo.gr/ston-kosmo-mas/gossip-celebrities/19470-elina-mpekakou>), το οποίο, επίσης, μας πληροφορεί ότι «*οι καλεσμένοι είχαν την ευκαιρία να απολαύσουν τα παιχνίδια των 2 φιλενάδων*» —αν επρόκειτο για παιχνίδια 2 φίλων μάλλον δεν θα το απολάμβαναν οι καλεσμένοι!

Εν πάση περιπτώσει, είναι σίγουρο ότι η καθεμία και ο καθένας μας γνωρίζει κάποιες ομοφυλόφιλες γυναίκες, είτε άσημες είτε διάσημες (τραγουδίστριες, ηθοποιούς, στιχουργούς, μουσικούς, βουλευτίνες κ.λπ.), και μπορεί να βγάλει τα ανάλογα συμπεράσματα, για την γκάμα των γλωσσικών (και άλλων) συμπεριφορών τους.

4. Φύλα, σεξουαλικότητες και πρακτικές

Συνοψίζοντας, να επισημάνω και πάλι το συνεχές των φύλων (που δεν είναι μόνο δύο) καθώς και της σεξουαλικότητας, τα οποία είναι δυνατόν να συναρθρώνονται με ποικίλους τρόπους παρά την κυρίαρχη άποψη, γεγονός που μας προτρέπει εντέλει να αποσυνδέσουμε το βιολογικό από το κοινωνικό φύλο και τα δύο από τον σεξουαλικό προσανατολισμό. Και σε τελευταία ανάλυση, και από τη σεξουαλική *πρακτική*

⁸ Σημείο στο οποίο συμφωνήσαμε απολύτως με τη Σταυρούλα Τσιπλάκου κατά τη συνεδριακή παρουσίαση.

αφού οι ομοφυλοφιλικές σωματικές πράξεις δεν αξιολογούνται πάντα ως τεκμήριο ομοφυλοφιλίας/ομοφυλόφιλης ταυτότητας —άλλωστε, η έννοια της σταθερής ‘δια βίου ομοφυλοφιλίας’ αποτελεί ιστορικά πρόσφατη δυτική επινόηση (Greenberg 1988).

Για παράδειγμα ο εικοσιπεντάχρονος (Α)πόστολος Α. που εμφανίστηκε στη *Στιγμή της Αλήθειας* με παρουσιάστρια την Ευγενία (Μ)ανωλίδου (ΑΝΤ1, 1/5/2009) —παρά το γεγονός ότι έχει ήδη παραδεχτεί ότι η πρώτη του επαφή ήταν με τραβεστί, δεν έχει κάνει σχέση με γυναίκα, και έχει υποκύψει σε ερωτική πρόταση από άνδρα για να του βρει δουλειά— δηλώνει ότι «*τρελάθηκε όταν τον είπανε γκέι (...) και τα ‘σπασε*»:

- (11) 1 Μ: Σε έχουν χλευάσει ποτέ στον εργασιακό σου χώρο για τη σεξουαλική σου ταυτότητα;
 2 ((μεσολαβεί μουσική που επιτείνει την αγωνία))
 3 Α: Ναι.
 4 ((φωνή εκτός οθόνης)) Αυτό που απάντησες, είναι (.) αλήθεια.
 5 ((χειροκροτήματα))
 6 Μ: (Τι έγινε;)
 7 (1.0)
 8 Α: Τς. Απλά με: απλά με είχανε πει γκέι (.) και τρελάθηκα.
 9 (1.0)
 10 Μ: Υπερασπί [στηκες τον εαυτό σου =
 11 Α: [Κι έγινε:
 12 Α: = Ναι. Τρελάθηκα και τα ‘σπασα °που λει ο λόγος:°.
 (<http://www.youtube.com/watch?v=OyU-ywWq8co>)

Αναλόγως, κατά τα άλλα ετεροφυλόφιλοι Νεοέλληνες ‘ψωνίζουν’ στη Συγγρού της κάθε πόλης. Και αν αυτά τα περιστατικά είναι δυνατόν να ερμηνευθούν και ως απώθηση μιας κοινωνικά οδυνηρής παραδοχής για τα πρόσωπα που τα βιώνουν (πβλ. «*υπερασπίστηκες τον εαυτό σου*» της Μανωλίδου στο προηγούμενο απόσπασμα), ας θυμηθούμε και τους αρχαίους Έλληνες που ασκούσαν ‘παιδαγωγικό έρωτα’, με τον μέντορα/εραστή να διαμορφώνει πολιτισμικά τον νεότερο ερωμένο, ενώ διήγαν ετεροφυλόφιλο βίο (βλ. Neill 2009).⁹ Και αν πάμε και μέχρι τη Μελανησία θα εντοπίσουμε αυτό που μερικοί ανθρωπολόγοι περιγράφουν ως ‘τελετουργική ομοφυλοφιλία’ (Herdt 1984), με τους ώριμους άνδρες να μυούν τους νεότερους μέσω της πεολεξίας.

⁹ Για μια περιγραφή της ομοφυλοφιλίας στην αρχαία Ελλάδα, βλ. Αριστοφάνη Νεφέλες (949-1113) —όπου οι παίδες (μαζί με τις γυναίκες, τα παιχνίδια, το φαγητό, το ποτό, το γέλιο) συγκαταλέγονται στις ηδονές (ήδονῶν θ’ ὅσων μέλλεις ἀποστερεῖσθαι: παίδων, γυναικῶν, κοτᾶβων, ὄψων, πῶτων, καχασμῶν) και οι περισσότεροι συνήγοροι, τραγικοί, πολιτικοί προέρχονται Ἐξ εὐρυπρόκτων, διότι αυτοί αποτελούν την πλειοψηφία: Πολὸν πλείονας, νῆ τοὺς θεοὺς, τοὺς εὐρυπρόκτους (<http://www.mikrosapoplous.gr/texts1.htm>).

Για τις πρακτικές αυτού του είδους υποστηρίζεται ότι, σε τελευταία ανάλυση, μπορεί και να μη συνδέονται με τη σεξουαλικότητα —όπως, τουλάχιστον την εννοούμε στον σύγχρονο ή/και δυτικό κόσμο— και επομένως με την ετεροφυλοφιλία/ομοφυλοφιλία, αλλά νοηματοδοτούνται διαφορετικά εντός των συγκεκριμένων κοινωνιών. Για παράδειγμα, μια μερίδα ανθρωπολόγων συμπεραίνει ότι το σπέρμα των Μελανήσιων ανδρών μεταβιβάζεται στα νέα αγόρια ως θεραπευτική ουσία, αντίστοιχη —και σε αντιπερισπασμό— με το γάλα των γυναικών (Elliston 1995/2006: 196), από τις οποίες πρέπει να διαφυλαχτεί η εξουσία και ανωτερότητα των ανδρών (: 194). Με άλλα λόγια, κάποιες φαινομενικά σεξουαλικές πρακτικές αφορούν, στην ουσία, ηλικιακές και έμφυλες ιεραρχίες και συμμετέχουν στη συγκρότηση κοινωνικών ταυτοτήτων (: 171). Και για να προσγειωθούμε στα καθ' ημάς, ο βιασμός πολύ λίγη σχέση έχει με τη σεξουαλικότητα/επιθυμία, αλλά αποτελεί μια ωμή πράξη βίας/κυριαρχίας.

Εντέλει, οι συνδυασμοί φύλων/σεξουαλικότητων/πρακτικών που προκύπτουν είναι καμία φορά εντελώς απρόβλεπτοι. Για παράδειγμα, φανταστείτε, αν μπορείτε, την πραγματική περίπτωση ενός προσώπου (Αμερικανού) που βιολογικά γεννιέται άνδρας, μεγαλώνοντας αποφασίζει ότι είναι διαφυλικός/ή (τρανσέξουαλ) και μάλιστα υποβάλλεται και σε εγχείρηση αφαίρεσης του ανδρικού του μορίου, έτσι ώστε να είναι ελεύθερη να ερωτευθεί —όχι όμως άνδρες, όπως θα υποθέταμε, αλλά γυναίκες και μάλιστα λεσβίες.¹⁰ Ξεκινά δηλαδή ως βιολογικός άνδρας για να καταλήξει σεξουαλικά ομοφυλόφιλος/η και κοινωνικά γυναικείου φύλου. Διότι, όπως πολύ εύγλωττα το θέτει και ο ποιητής Ευγένιος Αρανίτης, τελικά φαίνεται ότι: «Αντίθετα από απ' ό,τι οι σκύλοι [= τα ζώα] (...) το σώμα του ανθρώπου είναι το Έχειν του όχι το Είναι του, ένα Έχειν που αμφισβητείται διαρκώς» (*Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 21/11/2004, σελ. 7).

10 Την ιστορία μου αφηγήθηκε άτομο το οποίο συνέζησε μαζί του/της αγνοώντας το πλήρες βιογραφικό του/της.

Βιβλιογραφία

Αρχάκης, Α. 2008. Διερευνώντας την κατασκευή ταυτότητας (φύλου) σε νεανικές συνομιλίες: Παρατηρήσεις και προεκτάσεις. Στο Ε. Λεονταρίδη και Κ. Σπανοπούλου (επιμ.), *Η γλώσσα σε έναν κόσμο που αλλάζει*. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου. Διδασκαλείο Ξένων Γλωσσών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, 9-11 Δεκεμβρίου 2005. Αθήνα: Διδασκαλείο Ξένων Γλωσσών Πανεπιστημίου Αθηνών, 94-100.

Archakis, A. and S. Lampropoulou. 2010. Narrativising the body as a stimulus of desire: Evidence from Greek youth storytelling. In C. Canakis, V. Kantsa and K. Yannakopoulos (eds), *Language and Sexuality (through and) beyond Gender*. Cambridge Scholars Publishing, 67-85.

Baker, P. 2002. *Polari: The Lost Language of Gay Men*. London: Routledge.

Barret, R. 1994. Appropriation of white women's language by drag queens. In M. Bucholtz, A.C. Liang, L.A. Sutton and C. Hines (eds), *Cultural Performances: Proceedings of the Third Berkeley Women and Language Conference*, April 8-10, 1994. Berkeley, CA: BWLG, 1-14.

Bucholtz, M. and K. Hall. 2004. Theorizing identity in language and sexuality research. *Language in Society* 33: 469-515.

Butler, J. 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York/London: Routledge.

Butler, J. 2009. *Αναταραχή φύλου: Ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας*, μετάφραση Γ. Καράμπελας, εισαγωγή και επιστημονική επιμέλεια Β. Καντσά. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Cameron, D. 1997. Performing gender identity: Young men's talk and the construction of heterosexual masculinity. In S. Johnson and U.H. Meinhof (eds), *Language and Masculinity*. Oxford: Blackwell, 47-64.

Cameron, D. and D. Kulick. 2003. *Language and Sexuality*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

Canakis, C., V. Kantsa and K. Yannakopoulos (eds). 2010. *Language and Sexuality (through and) beyond Gender*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

Elliston, D. 1995. Erotic anthropology: "Ritualized homosexuality" in Melanesia and beyond. *American Ethnologist* 22(4): 848-867.

Elliston, D. 2006. Ανθρωπολογία του ερωτικού. Στο Κ. Γιαννακόπουλος (επιμ.), *Σεξουαλικότητα: Θεωρίες και πολιτικές της σεξουαλικότητας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 169-217.

Gaudio, R.R. 1994. Sounding gay: Pitch properties in the speech of gay and straight men. *American Speech* 69(1): 30-57.

Greenberg, D.F. 1988. *The Construction of Homosexuality*. Chicago: University of Chicago Press.

Halliday, M.A.K. 1976. Anti-languages. *American Anthropologist* 78(3): 570-584.

Herdt, G.H. 1984. *Ritualized Homosexuality in Melanesia*. Berkley: University of California Press.

Κανάκης, Κ. 2008. Γλώσσα, αρσενικότητα και σεξουαλικότητα στο διαδίκτυο. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 28. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), 159-170.

Kitzinger, C. 2005. "Speaking as a heterosexual": (How) does sexuality matter for talk-in-interaction? *Research on Language and Social Interaction* 38(3): 221-265.

Kulick, D. 2000. Gay and lesbian language. *Annual Review of Anthropology* 29: 243-285.

Lakoff, R. 1973. Language and woman's place. *Language in Society* 2: 45-79.

Lakoff, R.T. 1975. *Language and Woman's Place*. New York: Harper & Row.

Leap, W. 1993. Gay men's English: Cooperative discourse in a language of risk. *New York Folklore* 19(1-2): 45-70. Special issue: Prejudice and Pride.

Leap, W. 1994. Can there be gay discourse without gay language? In M. Bucholtz, A.C. Liang, L.A. Sutton and C. Hines (eds), *Cultural Performances: Proceedings of the Third*

Berkeley Women and Language Conference, April 8-10, 1994. Berkeley, CA: BWLG, 399-408.

Leap, W.M. 1996. *Word's Out: Gay Men's English*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Makri-Tsilipakou, M. 1991. Agreement/Disagreement: Affiliative vs. Disaffiliative Display in Cross-Sex Conversations. Διδακτορική διατριβή. Τομέας Θεωρητικής και Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας. Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, ΑΠΘ.

Μακρή-Τσιλιπάκου, Μ. 2001. Ο μελοδραματικός σχεδιασμός στον καθημερινό λόγο. Στο Σ. Πατσαλίδης και Α. Νικολοπούλου (επιμ.), *Μελόδραμα. Ειδολογικοί και ιδεολογικοί μετασχηματισμοί*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 579-619.

Μακρή-Τσιλιπάκου, Μ. 2010. Η «γυναικεία γλώσσα» και η γλώσσα των γυναικών. Στο Β. Καντσά, Β. Μουτάφη και Ε. Παπαταξιάρχης (επιμ.), *Φύλο και κοινωνικές επιστήμες στη σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 119-146.

Moonwomon, B. 1994. Lesbian identity, lesbian text. In M. Bucholtz, A.C. Liang, L.A. Sutton and C. Hines (eds), *Cultural Performances: Proceedings of the Third Berkeley Women and Language Conference, April 8-10, 1994*. Berkeley, CA: BWLG, 509-524.

Moonwomon, B. [1985] 1997. Towards a study of lesbian speech. In A. Livia and K. Hall (eds), *Queerly Phrased: Language, Gender and Sexuality*. New York/Oxford: Oxford University Press, 202-213.

Neill, J. 2009. *The Origins and Role of Same-Sex Relations in Human Societies*. Jefferson, NC/ London: McFarland & Company, Inc., Publishers.

Ochs, E. 1992. Indexing gender. In A. Duranti and C. Goodwin (eds), *Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon*. Cambridge: Cambridge University Press, 335-358.

Πετρόπουλος, Η. [1971] 1993. *Καλιαρντά*. Αθήνα: Νεφέλη.

Queen, R. 1997. "I don't speak spritch": Locating lesbian language. In A. Livia and K. Hall (eds), *Queerly Phrased: Language, Gender, and Sexuality*. New York: Oxford University Press, 233-256.

Queen, R. 2007. Sociolinguistic horizons: Language and sexuality. *Language and Linguistics Compass* 1(4): 314-330.

Sacks, H. 1972. An initial investigation of the usability of conversational data for doing Sociology. In D. Sudnow (ed.), *Studies in Social Interaction*. New York/London: The Free Press/Collier-Macmillan, 31-74.

Sacks, H. 1992. *Lectures on Conversation*, 2 vols, ed. G. Jefferson, with introductions by E.A. Schegloff. Oxford: Blackwell.

Schegloff, E.A. 1997. Practices and actions: Boundary cases of other-initiated repair. *Discourse Processes* 23: 499-545.

Smyth, R., G. Jacobs and H. Rogers. 2003. Male voices and perceived sexual orientation: An experimental and theoretical approach. *Language in Society* 32: 329-350.

Τριανταφυλλίδης, Μ. [1923] 1963. Τα ντόρτικα της Ευρυτανίας (Συμβολή στα ελληνικά «μαστόρικα»). *Άπαντα Μανόλη Τριανταφυλλίδη*, 2^{ος} τόμ.. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], ΑΠΘ, 33-45.